

Zasadność budowania bazy danych dotyczącej terenów zieleni w miastach województwa śląskiego

dr hab. inż. arch.
BARBARA STANKIEWICZ,
PROF. PŚ
Politechnika Śląska
Wydział Architektury
ORCID: 0000-0002-5421-9978

Czy województwo śląskie powinno mieć kompletną, szczegółową i ogólnodostępną bazę danych dotyczącą terenów zieleni? Artykuł omawia zasadność stworzenia takiej bazy.

Wprowadzenie

W miastach województwa śląskiego tereny zieleni¹ różnorodnego rodzaju są nieodłącznym i nieodzownym składnikiem ich struktury, również formą odpowiedzialną za charakterystyczną postać tych miast. Należy szczególnie podkreślić funkcję estetyczną oraz kompozycyjną zieleni. Znakomita jej większość w miastach województwa śląskiego została zaprojektowana; powstała w miejscach przemysłowych, tam gdzie ważny był komfort wypoczynku i mieszkania oraz estetyka otoczenia. Za pomocą zieleni kreowano percepcję danej przestrzeni i nadawano jej indywidualny charakter już od XVII w. Właśnie ten indywidualny charakter śląskiej zieleni jest godny podkreślenia oraz wyartykułowania w bazie danych [2].

Odpowiedni wyraz kompozycji zieleni, jej forma, rytm i barwa to sygnały, które tworzą podświadomą mapę poznawczą miasta. Pełnią funkcję estetyczną (tereny różnego rodzaju zieleni, kompozycja oraz dobór gatunków w obszarach zainwestowanych miasta wpływają na jego estetykę). Zieleni miejska tworzy swoisty mikroklimat i siedlisko życia dla zwierząt, a ponadto wpływa prozdrowotnie na jakość życia mieszkańców (zieleni produkuje tlen, uczestniczy w obiegu wody), reguluje również warunki klimatyczne (zacienienia, łagodzi wahania temperatury, akumuluje ciepło, wpływa na tempo wiania wiatrów). Zieleni w mieście pełni również rozmaite funkcje innego rodzaju: techniczną oraz izolacyjną (osłona i izolacja zabudowy oraz miejsc wypoczynku przed szkodliwymi wpływami – spalinami, hałasem i in. niekorzystnymi dla człowieka czynnikami), także funkcję społeczną, w tym sportową (wpływa pozytywnie na organizm człowieka, zwarte tereny zieleni to miejsca wypoczynku, sportu i rekreacji), dydaktyczną oraz wychowawczą (poznawanie różnorodności biologicznej – gatunków drzew, krzewów i bylin, morfologii roślin, fitogeografii), psychologiczną (przebywanie w otoczeniu zieleni redukuje poziom stresu). Oprócz wymienionych zadań zieleni towarzyszy przestrzeniom publicznym i pełni

funkcję kulturotwórczą, więc ma duże znaczenie dla społeczności lokalnych [3].

Zieleni terenów otwartych wraz z zielenią miejską tworzą tzw. ruszt ekologiczny², sprzyjający zachowaniu naturalnych procesów ekologicznych w mieście. Funkcja ekologiczna jest jedną z ważniejszych w obszarze województwa śląskiego wobec narastających przez lata zanieczyszczeń przemysłowych.

Ze względu na znaczenie, jakie ma dla fizjonomii miast i społeczności, zieleni powinna być zarządzana według strategii prezentującej zintegrowane podejście, uwzględniające aspekty: społeczne, ekonomiczne oraz ekologiczne. Niezwykle ważną jest dokładna wiedza na temat zasobów, rodzajów i kondycji zieleni. Dokładność oraz kompletność dostępnych danych stanowi rzetelną podstawę do planowania, projektowania i wydawania decyzji administracyjnych³. Stworzenie kompletnej bazy danych o zieleni może także służyć dostrzeganiu oraz rozumieniu tego, jak rodzaje zieleni wraz z elementami systemów krajobrazowych współdziałają i jak systemy te reagują na zdarzenia, np. klęski żywiołowe, skażenia różnego rodzaju, niewłaściwe inwestycje itp.

Dostępne dane o zieleni w miastach województwa śląskiego – wyniki badań

Przeanalizowano ogólnodostępne źródła informacji o zieleni w zasobach województwa śląskiego pod kątem ich zawartości oraz kompletności. Wykorzystano również wyniki badań własnych terenów zieleni w Aglomeracji Górnośląskiej [2].

W województwie śląskim funkcjonuje geoportal Regionalnej Informacji Przestrzennej Województwa Śląskiego – ORSIP 2.0 [6]. Zawiera on ograniczoną bazę informacji na temat zieleni w województwie śląskim. Są to aplikacje pozwalające korzystać z bazy danych pt.: Rozmieszczenie gatunków roślin naczyniowych oraz mszaków, a także baza danych pt.: Szlak Przyrody Województwa Śląskiego (obejmuje 56 obiektów przyrody oży-

wionej i nieożywionej). Dostępna jest również aplikacja Żywiecki Park Krajobrazowy [7].

Drugim źródłem pozyskiwania danych na temat zieleni w miastach województwa śląskiego jest Miejski System Informacji Przestrzennej. Zawiera on m.in. geoportal o nazwie Zieleni miejska, a w nim dane o rodzajach tej zieleni. Baza danych przestrzennych udostępniająca informacje o szacie roślinnej zarówno na terenach publicznych, jak i prywatnych wyszczególnia takie warstwy, jak: drzewa iglaste, drzewa liściaste, krzewy, łąki, lasy, nieużytki, ogródki działkowe, powierzchnie zakrzewione, obiekty sportowe, trawniki, uprawy, zieleni przydrożna, zieleni na terenach prywatnych, żywopłoty, cmentarze, kwietniki obszarowe.

Oba te źródła informacji o zieleni w miastach województwa śląskiego zawierają dane niepełne (ORSIP) lub za mało precyzyjne (MSIP). Podziały zieleni, które proponuje MSIP, nic nie mówią o jej wartościach. Baza danych – uzupełnienie i poszerzenie informacji zawartych w MSIP, z jednej strony powinna obejmować nie tylko podział na rodzaje zieleni, ale także oceny wartości rodzajów zieleni w miastach, a z drugiej – informować o jej walorach kompozycyjnych.

Zieleni miejska w strukturze użytkowania gruntów gminnych w miastach województwa śląskiego zajmuje marginalną pozycję, a obowiązujące przepisy prawa nie gwarantują jej ochrony, z wyjątkiem pojedynczych przypadków określonych w ustawie o ochronie przyrody [1]. Dla przykładu: rodzaje zieleni towarzyszącej obiektom kulturowym są nieco lepiej rozpoznane, zazwyczaj kiedy obiekty te podlegają ochronie jako: założenia dworsko-parkowe, zespoły willowo-parkowe czy pałacowo-parkowe, chociaż nie jest to regułą. Parki, z nielicznymi wyjątkami, w zasadzie nie mają inwentaryzacji przyrodniczych. Zieleni na cmentarzach w województwie jest praktycznie nierozpoznana, w niektórych przypadkach nawet na tych z nekropolii, które objęto ochroną prawną. Źródła dotyczą przede wszystkim historii i obiektów położonych w ich obszarze.

Wiele innych aktualnych opracowań mówiących o zieleni dotyczy wybranej problematyki. Są one poświęcone konkretnym obszarom, szczególnie tym poddanym ochronie prawnej. Wiele z tych opracowań to np. przewodniki przyrodnicze po fragmentach gmin. Mają one charakter bardziej popularyzatorski niż badawczy, jak np. opisy ścieżek edukacyjnych [2].

Nie ma lokalnych polityk ochrony przyrody ani planów zarządzania terenami zieleni. Wynika to zapewne z nieuporządkowanej sytuacji formalnoprawnej tych terenów, ale również z braku wiedzy o rodzajach zasobów zieleni.

Zieleń miejska urządzona, tak jak i zieleni nieurządzona, powinny podlegać badaniom prowadzącym do oszacowania wartości ekosystemów oraz ich usług świadczonych na rzecz mieszkańców⁴. Wycenę usług ekosystemów tworzy się na podstawie serwisów mapowych miejskich drzew [10], [11]. W serwisach tych umieszcza się podstawowe informacje o miejskich drzewach, a także często wycenę świadczonych przez nie usług [12], [13].

Baza danych o zieleni powinna opierać się na źródłach pochodzących ze specjalistycznych opracowań przyrodniczych. Do tego typu źródeł zalicza się waloryzacje przyrodnicze sporządzone dla gmin⁵. Są to szczegółowe opracowania, których celem jest określenie wartości przyrodniczej danego obszaru wraz ze wskazaniem cennych elementów przyrodniczych oraz podaniem właściwości, które zadecydowały o przyznaniu takiej oceny. Waloryzacja przyrodnicza opiera się na wynikach inwentaryzacji elementów przyrodniczych lub monitoringu przyrodniczego takich elementów jak gatunki flory oraz zbiorowiska roślinne (także gatunki fauny).

Waloryzacje przyrodnicze sporządzone dla miast województwa śląskiego pochodzą z reguły z lat 1993–1995, jeżeli w ogóle istnieją. Jednocześnie nie ma przepisów prawnych, które wymagałyby od miast sporządzania waloryzacji przyrodniczych. Zapisy Ustawy Prawo ochrony środowiska [14] Nr 62 poz. 627, jak również Ustawy o ochronie przyrody [1] nie nakładają na gminy obowiązku opracowania waloryzacji przyrodniczych⁶. W celu doprowadzenia do przestrzegania standardów jakości środowiska w przypadkach wskazanych ustawą lub przepisami szczególnymi w drodze aktu prawa miejscowego są tworzone programy ochrony środowiska⁷, które także nie mogą być źródłem informacji o gatunkach zieleni. Tak więc, pomimo że wszystkie gminy aglomeracji mają programy ochrony środowiska, to opierają się na zdezaktualizowanych waloryzacjach przyrodniczych.

Podsumowanie

Źródła danych o zieleni w miastach województwa śląskiego są niejedolite i niepełne, odnotowano ich brak w przeważającej liczbie przypadków. Większość aktualnych gminnych opracowań koncentruje się na badaniach wybranych terenów zieleni (np. konkretny uży-

tek ekologiczny, konkretny omentarz czy park itp.) lub popularyzujących wybrane problematyki związane z zielenią (np. szlak turystyczny, ścieżka dydaktyczna itp.) [2]. Z tego względu wiedza o wartościach środowiska przyrodniczego w obszarze województwa śląskiego jest niepełna. Ilość terenów zieleni postulowanych do ochrony w niektórych gminach przez autorów nielicznych opracowań o charakterze badawczym stanowi jedynie wycinek wiedzy.

Zasadniczym wnioskiem jest konieczność przygotowania pełnych, aktualnych waloryzacji przyrodniczych dla każdego z miast województwa śląskiego. Dopiero zawarte w nich informacje mogą być podstawą do zbudowania kompletnej wojewódzkiej bazy danych dotyczącej zieleni w gminach województwa. Taka baza jest niezbędna do uwzględnienia wszystkich miejsc przyrodniczo cennych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, sporządzanych dla miast województwa śląskiego, oraz ewentualnego objęcia ich ochroną prawną.

Bibliografia

- [1] Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2018 r. poz. 142, 10 i 650).
 [2] Barbara Stankiewicz, 2020, Wartości przyrodnicze i przyrodniczo-kulturowe zieleni w obszarze Aglomeracji Górnośląskiej, Monografia 841, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.
 [3] Beata Dubiel, 2018, Rola terenów zielonych w zrównoważonym rozwoju miast w woj. śląskim, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, Research Papers of Wrocław University of Economics Nr 527.
 [4] Barbara Szulcowska (red.), 1996, Kształtowanie systemu przyrodniczego miasta, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
 [5] Ustawa z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska, Dz.U. 1980, nr 3 poz. 6.
 [6] <https://geoportal.orsip.pl/>, WODGiK, Katowice 2022.
 [7] <https://geoportal.orsip.pl/aplikacje>, WODGiK, Katowice 2022.
 [8] Costanza, R i in. 1997, The value of the world's ecosystem services and natural capital, Nature, 387(6630), Springer.
 [9] Millennium Ecosystem Assessment, 2005, Ecosystems and Human Well-being: Synthesis. Island Press, Washington, DC.
 [10] Anna Dubel, 2017, Porównanie wyceny walorów środowiska ekosystemu Błoń krakowskich za pomocą kilku wybranych metod wyceny, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
 [11] Halina Szczepanowska, 2008, Wycena wartości drzew na terenach zurbanizowanych, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Mieszkalnictwa w Warszawie, Warszawa.
 [12] Mariusz Boćkowski, Waldemar Rogowski, 2018, Wycena usług ekosystemowych oraz ich zastosowanie w rachunku ekonomicznym – praktyczne przykłady w zarządzaniu zasobami przyrodniczymi, „Studia i Prace, Kolegium Zarządzania i Finansów”, Zeszyt Naukowy 167, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
 [13] Ecosystemvaluation.org
 [14] Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz. U. Nr 25, (2008), poz. 150).

DOI: 10.5604/01.3001.0015.8533

PRAWIDŁOWY SPOSOB CYTOWANIA
 Stankiewicz Barbara, 2022, Zasadność budowania bazy danych dotyczącej terenów zieleni w miastach województwa śląskiego, „Builder” 6 (299). DOI: 10.5604/01.3001.0015.8533

Streszczenie: Artykuł prezentuje zasadność budowania ogólnodostępnej bazy danych dotyczącej terenów zieleni w województwie śląskim. Szczególne właściwości tych terenów w miastach województwa oraz walory społeczne, dydaktyczne, sportowe, wychowawcze, psychologiczne i inne skłaniają do określenia

szerokiego dostępu do wyczerpujących danych szczególnie dla projektantów oraz osób, dla których taka baza byłaby pomocna przy podejmowaniu właściwych decyzji projektowych i administracyjnych. Omówiono główne źródła dostępnych informacji o zasobach zieleni, ich kompletność oraz kontekst prawny.

Słowa kluczowe: baza danych zieleni, zieleni województwo śląskie, rodzaje zieleni

Abstract: JUSTIFICATION FOR BUILDING A DATABASE ON GREEN AREAS IN CITIES OF THE SILESIA VOIVODESHIP. The article presents the legitimacy of building a publicly available database on green areas in the Silesian Voivodeship. The special properties of these areas in the cities of the voivodeship, their social, didactic, sports, educational, psychological, and other values encourage the determination of wide access to comprehensive data, especially for designers and people for whom such a database would be helpful in making the right design and administrative decisions. The main sources of available information about green resources, their completeness and legal context were discussed.

Keywords: database of greenery, greenery of Silesian Voivodeship, types of greenery

¹ Cyt.: „tereny wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokryte roślinnością, znajdujące się w granicach wsi o zwartej zabudowie lub miast, pełniące funkcje estetyczne, rekreacyjne, zdrowotne lub osłonowe, a w szczególności parki, zieleńce, promenady, bulwary, ogrody botaniczne, zoologiczne, jordanowskie i zabytkowe oraz cmentarze, a także zieleń towarzysząca ulicom, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom oraz obiektom kolejowym i przemysłowym” art. 5, pkt 21 [1].

² Ruszt ekologiczny to sieciowy układ terenów otwartych i zieleni w mieście lub regionie, zapewniający ciągłość ekosystemów i ziarnistość struktury osadniczej [4].

³ Zieleń w miastach jest kontrolowana za pomocą rodzajów przeznaczenia terenu zapisanych w planach zagospodarowania przestrzennego oraz poprzez określenie stref ochronnych w zasadach zagospodarowywania terenów miejskich. Według ustawy z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska zieleń miejska podlega ochronie: „w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się obowiązki tworzenia i ochrony terenów zieleni miejskiej” (art. 42, ust. 2). Ustawa dodatkowo reguluje, w jakich sytuacjach zieleń ta podlega ochronie: „przy zmianie przeznaczenia terenu zieleni miejskiej stosuje się przepisy dotyczące opracowywania i uchwalania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego” (art. 43, ust. 2) – przy czym przepis ust. 2, dotyczy także terenów jeszcze niezagospodarowanych, lecz przeznaczonych zgodnie z ustaleniami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub decyzją o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu na tereny zieleni miejskiej” (art. 43, ust. 3) [5].

⁴ Wartości przyrodnicze są zasobem. Usługi ekosystemów są generowane przez te zasoby, stwarzając korzyści dla społeczności i gospodarki. Istnieje silny związek między usługami ekosystemów a jakością życia [8], [9].

⁵ To na nich powinny opierać się, w części dotyczącej walorów przyrody, programy ochrony środowiska, ich aktualizacje, prognozy oddziaływania na środowisko, projekty strategii rozwoju gmin oraz szczególnie – opracowania ekofizjograficzne.

⁶ Prawo ochrony środowiska wskazuje jedynie na ograniczenia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, wynikające z ustanowień w trybie ustawy o ochronie przyrody: parku narodowego, rezerwatu przyrody, parku krajobrazowego, obszaru chronionego krajobrazu, obszaru Natura 2000, zespołu przyrodniczo-krajobrazowego, użytku ekologicznego, stanowiska dokumentacyjnego, pomników przyrody oraz ich otulin [14].

⁷ Programy te mają wskazywać jedynie na naruszone standardy jakości środowiska oraz podstawowe kierunki i zakres działań niezbędnych do przywrócenia jego standardów, wraz z harmonogramem rzeczowo-finansowym planowanych działań. Zgodnie z wymaganiami ustawowymi – Prawo ochrony środowiska program ochrony środowiska powinien być aktualizowany co 4 lata, a co 2 lata organ wykonawczy gminy sporządza raport z wykonania programu, który przedstawia Radzie Miejskiej [14].